

RAPPORT

Kwalitatief onderzoek open leermateriaal

75159 - Intern vertrouwelijk – 11 juli 2025

Bram Lankreijer, Saraï Sapulete, Sara Wildschut en Thomas Kools

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	3
Inleiding	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Vraagstelling	3
1.3 Onderzoeksopzet	4
1.4 Leeswijzer	5
Hoofdstuk 2	6
Kenmerken geïnterviewde leraren en gebruik van open leermateriaal	6
2.1 Kenmerken van de leraren per sector	6
2.2 Leeftijd van de deelnemers	7
2.3 Gebruikers van open leermateriaal	7
Hoofdstuk 3	10
Onderwijskwaliteit	10
3.1 Vermogen om aan te sluiten bij het leerniveau, de voorkennis en de context van de leerling	10
3.2 Didactische vaardigheden	13
3.3 Afstemming tussen verschillende vakken	16
3.4 Reflectie	18
Hoofdstuk 4	20
Aantrekkelijkheid van het beroep als leraar	20
4.1 Autonomie en regie	20
4.2 Professionele groei	23
4.3 Werkplezier	24
4.4 Reflectie	26
Hoofdstuk 5	27
Conclusie	27
5.1 Conclusies	27
5.2 Aanbevelingen	28

HOOFDSTUK 1

Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we kort in op de aanleiding van het onderzoek, de vraagstelling die centraal stond en de onderzoeksopzet die toegepast is.

1.1 Aanleiding

Binnen het programma Impuls Open Leermateriaal (IOL) wordt ingezet op de brede toepassing en doorontwikkeling van open leermateriaal om de onderwijskwaliteit te versterken en het leraarschap aantrekkelijker te maken. Dit is door het programma uitgewerkt in een Theory of Change (ToC). Vanuit het programma is de volgende stap om kwalitatief te onderzoeken in hoeverre het gebruik van open leermateriaal daadwerkelijk bijdraagt aan deze impactdoelen. Daarbij was de wens om zicht te krijgen op de ervaringen van leraren in het primair-, voortgezet- en gespecialiseerd onderwijs rondom de toepassing van open leermateriaal in relatie tot onderwijskwaliteit en werkplezier. Het doel is om hiermee waardevolle inzichten op te halen voor verdere ontwikkeling en opschaling van open leermateriaal middels het programma IOL.

1.2 Vraagstelling

Het onderzoek moet een gedegen beeld geven van hoe het werken met open leermateriaal bijdraagt aan de twee impactdoelen van het programma IOL. De twee hoofdvragen die beantwoord dienen te worden, staan weergegeven in Tabel 1. Het gaat om een beeld van de bijdrage van het werken met open leermateriaal aan de onderwijskwaliteit en de aantrekkelijkheid van het beroep volgens leraren. Bij deze hoofdvragen en de meegegeven thema's waar specifiek naar gekeken moet worden, hebben we deelvragen geformuleerd (zie Tabel 1).

Tabel 1. Onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag (OV)

Hoofdvraag

1. In hoeverre draagt het werken met open leermateriaal bij aan de onderwijskwaliteit volgens leraren?

Deelvragen

- a) Zijn leraren die gebruikmaken van open leermateriaal beter in staat om aan te sluiten bij de voorkennis, het leerniveau en de context van de leerling?
 - b) Verbeteren leraren door gebruik te maken van open leermateriaal hun didactische vaardigheden?
 - c) Creëren leraren die gebruikmaken van open leermateriaal meer afstemming tussen vakken voor de leerling?
-

Onderzoeksvraag (OV)

Hoofdvraag

2. In hoeverre draagt het werken met open leermateriaal bij aan de aantrekkelijkheid van het beroep volgens leraren?

Deelvragen

- a) Ervaren leraren die gebruikmaken van open leermateriaal meer autonomie en regie (door de bredere rol van de leraar)?
- b) Ervaren leraren die gebruikmaken van open leermateriaal meer persoonlijke uitdaging en professionele groei (door de nieuwe kennis en vaardigheden die zij ontwikkelen door het werken met open leermateriaal)?
- c) Ervaren leraren die gebruikmaken van open leermateriaal meer werkplezier/teamspirit (door samen te werken aan de ontwikkeling of implementatie van open leermateriaal)?

1.3 Onderzoeksopzet

Onderzoeksinstrument

Op basis van het achtergronddocument waarin de operationalisering van de termen uit de Theory of Change is uitgewerkt, hebben wij een gestructureerde interviewleidraad opgesteld. Deze leidraad is geprogrammeerd in het programma Qualtrics, dat we hebben gebruikt tijdens het uitvoeren van de interviews.

Interviews

In totaal zijn er 42 leraren geïnterviewd. De helft van deze leraren is betrokken bij het programma IOL en is dan ook via het programma met ons in contact gebracht. De andere helft van de leraren is niet betrokken bij het programma IOL en is afkomstig uit het netwerk van de onderzoekers. Tabel 2 toont een overzicht van de verdeling van deze leraren naar de relevante kenmerken: sector en betrokkenheid IOL.

Om deze twee doelgroepen goed met elkaar te kunnen vergelijken en om de benodigde resultaten op te halen, hebben we tijdens de gesprekken de antwoorden ingevoerd in het programma Qualtrics. De respondenten werd eerst gevraagd om een cijfermatige score te geven aan een stelling over open leermateriaal, waarna er een gesprek ontstond om dit nader toe te lichten en voorbeelden uit de praktijk te geven. Door de cijfermatige scores en de toelichting en voorbeelden die zijn gegeven bij verschillende vragen werd de data gestructureerd vastgelegd, waardoor de analyse doeltreffend en efficiënt plaats kon vinden.

Tabel 2. Aantal geïnterviewd leraren per groep en sector.

Onderwijssector	Betrokken bij IOL	Niet betrokken bij IOL
Primair onderwijs	7	11
Voortgezet onderwijs	11	8
Speciaal onderwijs	3	2
Totaal	21	21

Focusgroepen

Om de interviewresultaten te verdiepen en te valideren hebben we twee focusgroepen georganiseerd met meerdere leraren uit het primair-, voortgezet- en gespecialiseerd onderwijs.

Tijdens de eerste focusgroep waren er drie leraren aanwezig, allen betrokken bij het programma IOL.

Tijdens de tweede focusgroep waren er zes leraren aanwezig, ook zij waren allemaal betrokken bij het programma IOL. Middels vragen en stellingen zijn we met deze leraren dieper ingegaan op de impact van open leermateriaal op de kwaliteit van het onderwijs en op de aantrekkelijkheid van het beroep als leraar.

Analyse

De scores die de respondenten hebben gegeven gedurende de interviews zijn geanalyseerd in Excel. Hierdoor ontstond er een goed beeld van hoeveel en welke leraren een bepaalde score hadden gegeven aan de stellingen.

De open antwoorden, dus de toelichting op de scores, genoemde voorbeelden en focusgroepen, zijn geanalyseerd middels het programma Atlas. In dit programma hebben wij codes ontwikkeld en de open antwoorden deze verschillende codes gegeven. Door per code te kijken welke antwoorden waren gegeven, zowel in de interviews als in de focusgroepen, konden deze antwoorden gestructureerd, vergeleken en geanalyseerd worden.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk twee gaan we in op de kenmerken van de personen die zijn geïnterviewd en op de kenmerken van het open en overig vrij beschikbaar leermateriaal dat zij gebruiken. Vervolgens gaan we in hoofdstuk drie in op de antwoorden op de deelvragen over de impact van open leermateriaal op de onderwijskwaliteit. In hoofdstuk vier gaan we in op de impact van open leermateriaal en op de aantrekkelijkheid van het beroep als leraar. Waar nodig maken we in de inzichten onderscheid tussen geïnterviewden die wel, en geïnterviewden die niet betrokken waren bij het programma IOL. Tot slot trekken we in hoofdstuk vijf een conclusie, op basis van onze bevindingen.

HOOFDSTUK 2

Kenmerken geïnterviewde leraren en gebruik van open leermateriaal

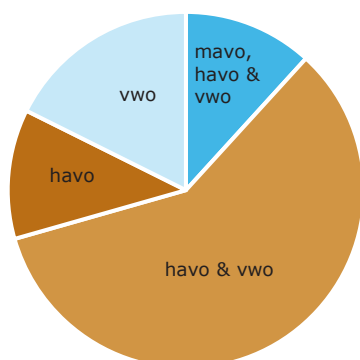
In dit hoofdstuk beschrijven we de geïnterviewde leraren. Wat is hun achtergrond, hoe bekend zijn ze met open leermateriaal? Gebruiken ze ook open leermateriaal, wat verstaan ze hieronder en wat zijn hun bronnen hiervoor? Dit geeft een context voor de resultaten van dit onderzoek.

2.1 Kenmerken van de leraren per sector

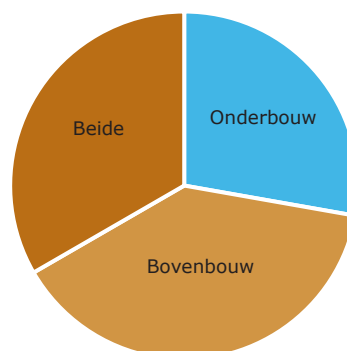
De leraren uit het primair onderwijs (po) die zijn geïnterviewd, zijn werkzaam in de groepen 4 tot en met 8. Daarnaast hebben twee vakleerkrachten lichamelijke opvoeding deelgenomen aan het onderzoek.

De geïnterviewde leraren uit het voortgezet onderwijs (vo) geven voornamelijk les in de vakken natuurkunde, aardrijkskunde en Engels. In de onderstaande tabellen is weergegeven welke vakken de leraren geven, op welk niveau zij lesgeven en aan welke bouw de leraren uit het primair onderwijs verbonden zijn.

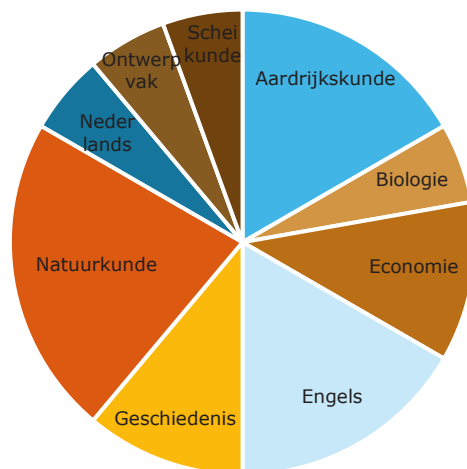
Aan welk niveau geeft u onderwijs? (n=17)

Aan welke bouw geeft u onderwijs? (n=18)

In welk vak geeft u onderwijs? (n=18)

Figuur 1. Overzicht van vakken, lesniveaus en bouw waarin de primair onderwijs leraren actief zijn.

De leraren die lesgeven in het speciaal onderwijs zijn overwegend werkzaam binnen het voortgezet speciaal onderwijs. Vier van de vijf geïnterviewde leraren geven daar les. Zij werken met uiteenlopende leeftijdsgroepen, variërend van 12 tot en met 18 jaar.

2.2 Leeftijd van de deelnemers

De leeftijd van de leraren loopt uiteen. De meeste leraren bevinden zich rond de leeftijd van 40 jaar. In onderstaande Tabel 3 is de verdeling van de leraren over de verschillende leeftijdsgroepen weergegeven.

Tabel 3. Percentage leeftijdsgroep geïnterviewde leraren (n=40).

Leeftijdsgroep	Percentage
20-30	13%
31-40	30%
41-50	25%
51-60	23%
61-70	10%

De gemiddelde leeftijd van de geïnterviewde leraren die betrokken zijn bij het programma IOL bedraagt 47 jaar. Voor de geïnterviewde leraren die niet deelnemen aan het programma ligt de gemiddelde leeftijd iets lager, namelijk 42 jaar.

2.3 Gebruikers van open leermateriaal

Aan alle deelnemende leraren is gevraagd of zij gebruiker zijn van open leermateriaal. Van de 42 geïnterviewde leraren gaven 38 aan dat zij open leermateriaal gebruiken. Om de betrouwbaarheid van de antwoorden te waarborgen, is bij leraren die aangaven gebruiker te zijn van open leermateriaal doorgevraagd met vragen als: 'wat verstaat u onder open leermateriaal?'

Op basis van de antwoorden en het daaropvolgende gesprek heeft de interviewer beoordeeld of de leraar daadwerkelijk als gebruiker kon worden aangemerkt. Op basis van deze beoordeling zijn twee van de 38 leraren alsnog als niet-gebruiker geclassificeerd. Daarmee komt de uiteindelijke verdeling uit op 36 gebruikers en zes niet-gebruikers (deze waren allen niet betrokken bij het programma IOL). Wat de onderzoekers opviel was dat alle geïnterviewden het leuk vonden om over dit onderwerp geïnterviewd te worden. Het enthousiasme spatte ervan af tijdens de gesprekken.

Aan de gebruikers van open leermateriaal is vervolgens gevraagd hoe vaak zij hiervan gebruikmaken. Vier op de vijf gebruikers geven aan regelmatig gebruik te maken van open leermateriaal, terwijl één op de vijf aangeeft dit slechts zelden te doen. Hieruit blijkt dat gebruikers open leermateriaal niet alleen kennen, maar er ook frequent gebruik van maken.

Aan de 36 gebruikers van open leermateriaal is vervolgens gevraagd bij wie en waar zij dit materiaal doorgaans vandaan halen. De leraren konden hierbij meerdere antwoorden geven. In onderstaande tabel is weergegeven welk percentage van de leraren gebruikmaakt van de verschillende bronnen.

Tabel 4. Herkomst van het open leermateriaal volgens de geïnterviewde.

Herkomst open leermateriaal	Percentage
Van collega's met wie ik nauw samenwerk	56%
Van andere collega's uit een netwerk	39%
Van openbare platforms voor leermateriaal, zoals Wikiwijs	50%
Van online videoplatforms	67%
Van platforms voor het ontwikkelen van lesmateriaal	25%
Van andere collega's binnen de organisatie	31%
Van het internet	72%
Van sociale media	19%
Van schoolsystemen	6%
Van een community in een Teams omgeving	6%
Van artificiële intelligentie (AI)	6%
Anders, namelijk...	31%

Uit zowel de tabel als de interviews blijkt dat open leermateriaal afkomstig is uit een breed scala aan bronnen. Leraren noemen uiteenlopende kanalen, variërend van collega's en online platforms tot schoolsystemen en artificiële intelligentie. Denk hierbij aan websites als redactiesommen.nl, taal oefenen.nl en geschienislokaal.nl.

Onder de categorie 'anders, namelijk...' geven respondenten bovendien aan dat zij open leermateriaal ook verkrijgen via bijvoorbeeld gemeenten en vakbonden. Maar ook diverse nieuwsbrieven, English Councils en onderzoeksinstituten (ESA of 4TU platform). Dit onderstreept

dat het gebruik van open leermateriaal niet beperkt is tot één type bron, maar juist voortkomt uit een divers netwerk van aanbieders.

Reflectie op gebruik van - en wat leraren zien als- open leermateriaal

Uit dit onderzoek blijkt dat het merendeel van de leraren (36 van de 42) daadwerkelijk open leermateriaal gebruikt, en dat een groot deel dit ook regelmatig inzet in hun onderwijspraktijk. Dit wijst erop dat open leermateriaal niet slechts een marginaal of onbekend fenomeen is, maar in toenemende mate onderdeel vormt van het reguliere onderwijsrepertoire. Wat verder opvalt, is dat leraren open leermateriaal niet enkel betrekken uit formele bronnen zoals Wikiwijs of vakgerichte platforms, maar ook via informele en uiteenlopende kanalen zoals sociale media, persoonlijke netwerken, algemene zoekmachines of zelfs artificiële intelligentie. Dit duidt op een zeer breed en gefragmenteerd landschap van leermateriaal, waarin de grens tussen 'open' en 'anderszins vrij beschikbaar' vaak vervaagt.

Veel leraren blijken bovendien actief te zijn in het aanpassen en combineren van leermateriaal. Zij voegen eigen elementen toe, herschrijven opdrachten, knippen en plakken onderdelen of integreren materiaal in lesreeksen. Hiermee benutten zij het adaptieve en flexibele potentieel van open en vrij beschikbaar leermateriaal. Dit laat zien dat de toegevoegde waarde voor hen vooral ligt in de mogelijkheid tot bewerking en contextuele aanpassing, in plaats van in een strikt gedefinieerde juridische status van het materiaal. Tegelijkertijd laat het onderzoek ook zien dat er onder leraren uiteenlopende interpretaties bestaan van wat onder 'open leermateriaal' wordt verstaan. Een voorbeeld hiervan is dat twee respondenten aanvankelijk als gebruiker van open leermateriaal werden gerekend, maar zelf aangaven het daar niet mee eens te zijn – omdat het materiaal dat zij gebruikten niet expliciet als "open" was gelabeld. Dit illustreert dat in de praktijk de formele definitie van open leermateriaal – zoals gehanteerd in beleid of door experts – niet altijd overeenkomt met de beleving van de leraar in de klas.

Om die reden hanteren wij in navolging van Schuwer & Janssen (2024) het bredere begrip open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Hiermee wordt bedoeld op leermateriaal dat kosteloos toegankelijk is voor onderwijsdoeleinden, waarbij 'open leermateriaal' een subcategorie vormt: vrij beschikbaar én bewerkbaar, herbruikbaar, combineerbaar en deelbaar – zonder beperking tot de eigen schoolcontext.

In de praktijk blijkt dat leraren geen strikt onderscheid maken tussen deze typen. Veel van de bronnen die zij gebruiken – van educatieve websites tot gedeelde PowerPoints of AI-gegenereerde lessen – vallen binnen het bredere domein van vrij beschikbaar leermateriaal, maar worden niet altijd als "open" in juridische zin herkend of geclassificeerd. Door in beleid en ondersteuning expliciet aan te sluiten op deze bredere praktijkervaring – en dus op het werken met vrij beschikbaar materiaal in brede zin – kan beter recht worden gedaan aan hoe leraren in het dagelijks werk omgaan met leermateriaal. Daarmee wordt tevens voorkomen dat het gesprek over openheid verzandt in terminologische of juridische details die voor veel leraren weinig relevant zijn, maar die wel verwarring kunnen veroorzaken.

HOOFDSTUK 3

Onderwijskwaliteit

In dit hoofdstuk gaan we in op de inzichten die zijn verkregen rondom onderzoeksvraag 1 'in hoeverre draagt het werken met open leermateriaal bij aan de onderwijskwaliteit volgens leraren?' We doen dit door in te zoomen op de verschillende deelvragen.

We beantwoorden de deelvragen steeds op dezelfde manier: we starten met de hypothese die we uit de Theory of Change hebben gehaald. Vervolgens geven we weer wat de specifieke vraagstelling tijdens de interviews en focusgroepen is geweest. Daarna koppelen we de inzichten uit de interviews en focusgroepen over de betreffende deelvraag terug.

3.1 Vermogen om aan te sluiten bij het leerniveau, de voorkennis en de context van de leerling

Hypothese:

Leraren kunnen (door open leermateriaal) beter aansluiten bij de voorkennis, leerniveau en context van de leerling.

Op de vraag 'in hoeverre kunt u met het door u gebruikte leermateriaal aansluiten bij de leerling?' gaf de meerderheid van de leraren aan het eens te zijn met de stelling dat het gebruikte leermateriaal hen in staat stelt aan te sluiten bij de verschillende maten van voorkennis, leerniveaus en contexten van hun leerlingen.

Veel leraren lichten toe dat het belangrijk is om aan te sluiten bij het leerniveau, de voorkennis en de diverse contexten van leerlingen. Wanneer dit lukt, voelen leerlingen zich meer gezien, wat hun motivatie vergroot en bijdraagt aan een betere verwerking van de lesstof.

Wanneer we in de analyse uitsplitsen naar onderwijssector, blijven de uitkomsten overwegend positief. Opvallend is dat leraren in het speciaal onderwijs nog positiever zijn over het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal om aan te sluiten bij de voorkennis, het leerniveau en de context van hun leerlingen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de voorkennis, het leerniveau en de context van leerlingen in het speciaal onderwijs vaak erg divers zijn. Ook wanneer onderscheid wordt gemaakt tussen leraren die wel of niet betrokken zijn bij het programma IOL, zijn de verschillen beperkt. In beide groepen geven leraren aan positief te zijn over de mate waarin het leermateriaal hen helpt aan te sluiten bij hun leerlingen.

In de interviews geven leraren aan dat ze over het algemeen positief zijn over de mate waarin hun leermateriaal aansluit bij de voorkennis, het leerniveau en de context van hun leerlingen, ongeacht sector of betrokkenheid bij het programma. Zo geven meerdere leraren aan dat het door open en overig vrij beschikbaar leermateriaal eenvoudiger is om leerlingen met verschillende leerniveaus in één klas te bedienen. De leraren geven aan dat de methode hier niet altijd toereikend toe is, en

dat de toevoeging van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal leerlingen extra uitdaging óf ondersteuning kan bieden.

Voorbeeld: een docent in het voortgezet speciaal onderwijs leert haar leerlingen klokkijken. De leerniveaus van de leerlingen zijn erg divers. Door de lesstof op diverse manieren aan te bieden kan de leraar elke leerling bedienen op zijn of haar eigen leerniveau. Zo heeft deze leraar zelf een memory-spel ontwikkeld dat leerlingen kunnen spelen om te oefenen met klokkijken. Ondertussen kan de docent extra uitleg bieden aan de leerlingen die dit nodig hebben. Collega's kunnen dit spel ook gebruiken.

Daarnaast zijn er meerdere leraren die aangeven dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal de methode levendiger kan maken, waardoor het leerlingen meer aanspreekt en zij gemotiveerder raken. Door aan te sluiten bij de actualiteiten of specifieke interesses en beleavingswereld van (een groep) leerlingen weten leraren hen te boeien, waardoor de stof beter overgebracht kan worden.

Voorbeeld: een docent *duurzaamheid* in het voortgezet onderwijs geeft les aan een drukke klas met veel leerlingen die het lastig vinden om stil te zitten. Door open leermateriaal lukt het deze leraar om de lesstof over te brengen middels buitenlessen. Hij gebruikt bijvoorbeeld materiaal waarbij leerlingen op zoek moeten naar specifieke waterdiertjes en hier vragen over moeten beantwoorden. De leraar sluit hierbij aan bij de context van de leerlingen in de klas en is daardoor in staat om de lesstof over te brengen.

Tegelijkertijd geven leraren aan dat het kiezen van het juiste (open) leermateriaal veel tijd kost. Er zijn leraren die zien dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kan helpen om beter aan te sluiten bij het leerniveau en de context van een leerling, maar zij geven aan dat zij er door gebrek aan tijd niet aan toekomen om dit toe te passen. Door de grote hoeveelheid beschikbaar (open) leermateriaal en het verschil in kwaliteit hierin, vraagt het zoeken naar open en overig vrij beschikbaar leermateriaal (en vervolgens het aanpassen hiervan) veel tijd van de leraar, die er niet altijd is. In het voortgezet onderwijs verschilt het per vak hoe leraren hier tegenaan kijken. Voor sommige vakken is kwalitatief goed open en overig vrij beschikbaar leermateriaal eenvoudig te vinden, voor sommige vakken moeten leraren hier langer naar zoeken.

Als we kijken naar het verschil tussen de invloed van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal op het aansluiten bij het leerniveau, de context en voorkennis van leerlingen, zien we dat leraren ervaren dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal vooral invloed heeft op het aansluiten bij verschillende leerniveaus en mate van voorkennis van leerlingen in een klas. Open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kan extra ondersteuning en uitdaging bieden voor leerlingen die hier behoefte aan hebben. Hierbij kunnen vaak groepen leerlingen tegelijkertijd bediend worden. Sommige leraren geven aan dat het open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kan helpen om aan te sluiten bij verschillende contexten van leerlingen, maar zij geven tegelijkertijd ook aan dat dit tijdrovend is. Leraren zien vaak specifieke behoeften bij hun groepen en vinden dat ze toch vaak dan nog iets moeten aanpassen om goed te kunnen aansluiten bij de context van hun leerlingen.

Voorbeeld: Door het integreren van video's, zoals die van het Klokhuis, SchoolTV, en YouTube, kunnen leraren de lesstof op een visueel aantrekkelijke manier presenteren. Dit spreekt leerlingen meer aan en maakt de lessen levendiger. Een docent gebruikte bijvoorbeeld video's om complexe onderwerpen uit te leggen, wat de betrokkenheid van leerlingen verhoogde.

Voorbeeld: een docent uit het voortgezet onderwijs gebruikt open leermateriaal om beter aan te sluiten bij zijn leerlingen dan de methode toelaat. Zo helpt hij NT2-leerlingen bij het lezen voor de lijst, door te zorgen dat leerlingen aan de hand van strips de boeken beter begrijpen. Ook laat hij leerlingen via meerdere bronnen en perspectieven, bijvoorbeeld niet-westerse leerlingen, naar onderwerpen kijken, zoals de middeleeuwse geschiedenis van het Midden-Oosten. Hiermee wordt er beter aangesloten bij de belevingswereld van de leerlingen.

Voorbeeld: Een docent maakt gebruik van de actualiteit rondom de aardbeving in Turkije. Vanuit de vakvereniging komt er een lesbrief beschikbaar, en de docent maakt gebruik van materiaal van KNAR (Koninklijke Nederlandse Aardrijkskundig Genootschap). Dit materiaal wordt goed ingezet omdat het vakinhoudelijk klopt en aansluit bij de actualiteit. De docent gebruikt dit om de lesstof relevanter en actueler te maken voor de leerlingen.

Voorbeeld: Een docent gebruikt Project Zero van Harvard, een open leermateriaal, om lessen te openen en kritisch denkvaardigheden te ontwikkelen. Dit materiaal wordt gebruikt om voorkennis te activeren en leerlingen te helpen kritisch te kijken naar wat ze al weten en wat ze niet weten.

Inzichten

Uit de gesprekken maken we op dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal leraren daadwerkelijk meer mogelijkheden biedt om aan te sluiten bij de voorkennis, het leerniveau en de context van hun leerlingen. Door de verschillende vormen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal en de aanpasbaarheid hiervan is het mogelijk om in te spelen op de verschillende behoeften van leerlingen in een klas en verschillende leerlingen tegelijkertijd te bedienen. Dit zorgt ervoor dat leerlingen gemotiveerder raken, wat leidt tot betere resultaten. Echter, door de tijd die het kost om geschikt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te vinden dat past bij de verschillende doelgroepen, is het niet altijd mogelijk om daadwerkelijk gebruik te maken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal.

Daarnaast wordt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal vaak toegepast wanneer leraren het standaard aanbod vanuit methoden niet toereikend vinden. In deze gevallen wordt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal gebruikt om tekortkomingen in bestaande methoden aan te vullen en om beter aan te sluiten bij de specifieke behoeften van leerlingen. Echter, open en overig vrij beschikbaar leermateriaal wordt zelden één op één toegepast. In de meeste gevallen worden onderdelen hiervan hergebruikt en geïntegreerd in de bestaande lessen. Dit stelt leraren in staat om het materiaal aan te passen aan hun eigen onderwijsstijl en de unieke context van hun klas.

In veel gevallen wordt het aangepaste leermateriaal niet weer landelijk gedeeld, ondanks de potentie die het heeft om andere leraren te ondersteunen. Toch zien we bij enkele respondenten binnen het programma IOL initiatieven waarbij aangepast en zelf ontwikkeld materiaal wel wordt gedeeld.

3.2 Didactische vaardigheden

Hypothese:

Leraren verbeteren hun didactische vaardigheden door van elkaar te leren en nieuwe competenties op te doen in het toepassen van open leermateriaal voor verbeterde lessen voor de leerling.

Leermateriaal en didactische vaardigheden

Op de vraag 'in hoeverre ondersteunt het door u gebruikte **commerciële leermateriaal** bij het tot recht laten komen van uw didactische vaardigheden in het onderwijs?' zijn geïnterviewde leraren over het algemeen terughoudend in hun oordeel over de mate waarin het leermateriaal hen ondersteunt in het benutten van hun didactische vaardigheden.

De antwoorden zijn grotendeels vergelijkbaar voor de verschillende onderwijssectoren. Ook het onderscheid tussen leraren die wel of niet betrokken zijn bij het programma IOL laat nauwelijks verschillen zien. Dit suggereert dat de ervaren ondersteuning vanuit het leermateriaal niet sterk samenhangt met sector of betrokkenheid bij het programma. Opvallend is echter dat geïnterviewde leraren in de leeftijdscategorie 20–30 jaar duidelijk meer waarde hechten aan het gebruik van commercieel leermateriaal dan hun oudere, meer ervaren collega's. Een verklaring hiervoor is dat jongere leraren, die nog minder ervaring hebben voor de klas, meer behoefte hebben aan structuur, houvast en expliciete didactische ondersteuning vanuit het materiaal. Voor hen is het prettig om te kunnen terugvallen op leermateriaal waarin de didactiek al is uitgewerkt. Meer ervaren leraren vertrouwen daarentegen vaker op hun eigen didactische repertoire en zijn daardoor minder afhankelijk van het materiaal. Ervaren leraren hebben minder behoefte aan ondersteuning vanuit het leermateriaal dan jonge, minder ervaren, leraren.

Deze resultaten wijzen erop dat leraren over het algemeen neutraal tot licht kritisch zijn over de mate waarin het gebruikte commerciële leermateriaal bijdraagt aan het benutten van hun didactische vaardigheden. Meerdere leraren lichten toe dat de methode die zij gebruiken tijdens hun lessen weinig mogelijkheden geeft om af te wijken van de lesstof, waardoor zij minder gestimuleerd worden om hun didactische vaardigheden op verschillende manieren toe te passen.

Open leermateriaal en didactische vaardigheden

De leraren beantwoorden de vraag 'in hoeverre ondersteunt **open leermateriaal** bij het tot recht laten komen van uw didactische vaardigheden in het onderwijs?', positiever dan de eerdere vraag over leermateriaal in het algemeen. Leraren zijn over het algemeen wat positiever over de mate waarin open leermateriaal hun didactische vaardigheden ondersteunt, zeker in vergelijking met commercieel leermateriaal.

Als we kijken naar de verschillende onderwijssectoren, blijven de meningen grotendeels vergelijkbaar. Echter, het speciaal onderwijs geeft duidelijk aan dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal meer hun didactische vaardigheden tot hun recht laat komen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat leraren in deze sector vaker behoefte hebben aan flexibel, aanpasbaar materiaal dat beter aansluit bij de diverse onderwijsbehoeften van hun leerlingen, een kenmerk waarin open en overig vrij beschikbaar leermateriaal vaak voorziet. Er is ook geen onderscheid tussen leraren die wel of niet betrokken zijn bij het programma IOL.

Uit de analyse komt ook naar voren dat bij open en overig vrij beschikbaar leermateriaal een andere beleving hiervan is per leeftijdsgroep.

Jonge leraren geven namelijk aan dat hun didactische vaardigheden minder goed tot hun recht komen bij het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, in vergelijking met commercieel leermateriaal. Zij ervaren dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal vaak onvoldoende handvatten biedt voor de didactische aanpak, doordat er geen uitgewerkte werkwijzen of instructies zijn opgenomen. Hierdoor vinden jonge leraren het lastig om hun didactische vaardigheden effectief in te zetten en hierop terug te vallen.

Meer ervaren leraren daarentegen geven juist aan dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal wel bijdraagt aan het benutten van hun didactische vaardigheden. Zij waarderen de vrijheid om zelf te bepalen welke didactische aanpak zij hanteren bij het inzetten van het materiaal. Deze flexibiliteit stelt hen in staat om leermateriaal te selecteren dat aansluit bij hun eigen werkwijze en onderwijsvisie, waardoor zij hun didactische expertise beter kunnen inzetten.

Voorbeeld: een leraar in het primair onderwijs laat leerlingen door de school zoeken naar woordschrijvingen die passen bij een bepaald woord. Hierdoor maakt de leraar gebruik van *bewegend leren*, door beweging te koppelen aan begripsvorming. Deze manier van leren baseert de leraar op open leermateriaal. Op deze manier draagt open leermateriaal dus bij aan het toepassen van de didactische vaardigheden.

Voorbeeld: een leraar wiskunde in het voortgezet onderwijs ziet dat leerlingen bij het afronden van een hoofdstuk vaak nog niet toe zijn aan het oefenen van toetsopgaven. De leraar zag dat leerlingen daarom samenvattingen gingen maken van de stof. Wiskunde is een exact vak en volgens de leraar heeft het geen zin om de stof samen te vatten, maar moeten de leerlingen vooral veel oefenen. Daarom heeft de leraar allerlei opgaven ontwikkeld om de basis van de lesstof extra te kunnen oefenen. Dit maakt het voor leerlingen makkelijker om zich goed voor te bereiden op de toets.

Deze resultaten wijzen erop dat leraren over het algemeen positief zijn over de bijdrage van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal aan het tot recht laten komen van hun didactische vaardigheden in de onderwijspraktijk én dat zij op dit gebied positiever zijn over open en overig vrij beschikbaar leermateriaal dan over commercieel leermateriaal. Dit komt doordat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal beter aansluit bij de specifieke behoeften en interesses van leerlingen, actuele onderwerpen gemakkelijker kan integreren, en ruimte biedt voor creativiteit en innovatie. Bovendien faciliteert open en overig vrij beschikbaar leermateriaal samenwerking en kennisdeling tussen leraren, wat bijdraagt aan een gemeenschap van praktijkgericht leren en continue ontwikkeling van didactische vaardigheden. Leraren zijn daarom wat betreft het inzetten van hun didactische vaardigheden positiever over open en overige vrij beschikbaar leermateriaal dan over commercieel leermateriaal. Ook dit blijkt uit de toelichting die leraren geven. Waar de methode voor weinig creativiteit zorgt in het toepassen van didactische vaardigheden, kan open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, dat vaak aanvullend op de methode wordt gebruikt, een creatieve toepassing van didactische vaardigheden stimuleren. Door (in verschillende mate) af te wijken van de methode zetten leraren hun didactische vaardigheden op een andere manier in dan de methode voorschrijft, waardoor deze beter tot hun recht komen. Een aantal leraren geeft aan dat dit onder andere met ervaring samenhangt: een leraar die al lang in het vak zit weet wat werkt om de lesstof over te brengen. Een leraar die net is afgestudeerd kan sneller geneigd zijn om zich vast te houden aan de methode, omdat dit meer zekerheid biedt in het overbrengen van de juiste lesstof.

Daarentegen is er ook een aantal leraren dat aangeeft dat er geen relatie is tussen het wel of niet gebruiken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal en het toepassen van didactische vaardigheden. Daarbij geeft een aantal leraren aan dat het hebben van didactische vaardigheden

ervoor zorgt dat (open) leermateriaal gebruikt kan worden om lesstof over te brengen. Zij interpreteren de relatie tussen didactische vaardigheden en open en overig vrij beschikbaar leermateriaal dus andersom: als de didactische vaardigheden van een leraar goed zijn, kan hij of zij beter gebruik maken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal.

Open leermateriaal en verbeterde lessen

Op de vraag 'in hoeverre worden uw lessen beter door het gebruik van open leermateriaal?' geven leraren aan het hier overwegend mee eens te zijn. Dit duidt erop dat leraren over het algemeen van mening zijn dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal een positieve bijdrage levert aan de kwaliteit van hun lessen.

Wanneer we de analyse uitsplitsen naar onderwijssector, blijft het beeld consistent. Opvallend is echter dat leraren in het speciaal onderwijs het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal als bijzonder waardevol ervaren voor het verbeteren van hun lessen.

Ook wanneer onderscheid wordt gemaakt tussen leraren die wel of niet betrokken zijn bij het programma IOL, of wanneer gekeken wordt naar verschillende leeftijdscategorieën, blijft het beeld positief.

Deze resultaten onderstrepen dat leraren over het algemeen (ongeacht leeftijd, betrokkenheid IOL of onderwijssector) erg positief zijn over de bijdrage van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal aan de lessen. Zo geeft een grote meerderheid van de leraren aan dat de lessen beter worden door het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal.

Dat de lessen beter worden door het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal komt volgens veel leraren doordat het met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal eenvoudiger is om aan te sluiten bij de actualiteiten en leefwereld van leerlingen en open - en overig vrij beschikbaar leermateriaal om de lesstof op een afwisselende manier aan te bieden. Daardoor worden de lessen voor leerlingen interessanter, worden leerlingen geïnspireerd en gemotiveerd, wat ervoor zorgt dat zij de lesstof sneller tot zich nemen.

Voorbeeld: een leraar Nederlands uit het voortgezet onderwijs maakte tijdens de coronaperiode gebruik van een van de persconferenties van Mark Rutte en Hugo de Jonge om beeldspraak uit te leggen. Tijdens deze persconferentie maakten zij veel gebruik van beeldspraak, op een grappige manier. Doordat het over een actueel onderwerp ging en het laat zien hoe beeldspraak wordt gebruikt in de praktijk, sprak dit leerlingen aan en begrepen zij sneller wat beeldspraak inhoudt.

Voorbeeld: een leraar bespaarde aanzienlijk veel tijd door gebruik te maken van digitale platforms zoals Wikiwijs, waar kant-en-klare leermaterialen beschikbaar zijn. In plaats van zelf urenlang leermateriaal te ontwikkelen, kon de docent snel geschikte video's en interactieve oefeningen vinden en integreren in de lessen. Dit verrijkte niet alleen de les zonder extra voorbereidingstijd, maar stelde de leraar ook in staat om zich meer te concentreren op het onderwijs zelf, wat uiteindelijk de leerervaring van de studenten ten goede kwam.

Een aantal leraren dat aangeeft dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ervoor zorgt dat hun lessen beter worden, nuanceert dit met het gegeven dat het niet altijd mogelijk is om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te gebruiken. Zij geven aan dat sommige lesstof zich er niet voor leent om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te gebruiken en dat de methode soms gewoon nodig is om leerdoelen te behalen. Zo wordt er meerdere keren aangegeven dat vakken rondom basisvaardigheden als taal en rekenen goed gegeven kunnen worden door de methode te gebruiken. Vakken als geschiedenis, aardrijkskunde en wereldoriëntatie lenen zich meer voor het

gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, aldus sommige geïnterviewden. Deze vakken kunnen bijvoorbeeld eenvoudig gekoppeld worden aan actualiteiten en de stof kan op meerdere manieren aangeboden worden. Bij vakken rondom basisvaardigheden is dit volgens leraren vaak niet het geval. Daarbij wordt door een aantal leraren benadrukt dat er wel goed gekeken moet worden naar de kwaliteit van het open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Door het verschil in kwaliteit van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kan het niet klakkeloos over worden genomen.

Inzichten

Uit de gesprekken blijkt dat **commercieel leermateriaal** beperkt bijdraagt aan het tot recht laten komen van de didactische vaardigheden van leraren, omdat dit materiaal vaak weinig mogelijkheden geeft om hun didactische vaardigheden op verschillende en creatieve manieren toe te passen. Leraren geven dan ook aan dat **open en overig vrij beschikbaar leermateriaal** hen meer ondersteunt bij het tot recht laten komen van de didactische vaardigheden en dat hun lessen hiervan beter worden. Wat opvalt is dat ervaren leraren vaker aangeven dat hun didactische vaardigheden worden ondersteund door open en overig vrij beschikbaar leermateriaal en dat minder ervaren leraren aangeven dat juist commercieel materiaal hen hierin ondersteunt.

Waar een groot deel van de leraren hun didactische vaardigheden verbeteren door open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te gebruiken, is ook een groep leraren die dit niet zo ervaart. De relatie tussen open en overig vrij beschikbaar leermateriaal en didactische vaardigheden wordt ook vaak andersom gezien: deze leraren gebruiken hun didactische vaardigheden om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te kunnen gebruiken.

3.3 Afstemming tussen verschillende vakken

Hypothese:

Leraren kunnen door middel van open leermateriaal meer afstemming creëren tussen vakken voor de leerling.

Uit de interviews blijkt dat bijna alle leraren het belangrijk vinden dat er afstemming is tussen verschillende vakken. Dit onderstreept het belang dat leraren hechten aan vakoverstijgende afstemming, bijvoorbeeld op een specifiek thema of gebied. Veel leraren geven aan dat lesstof meer gaat leven als vakken op elkaar afgestemd worden.

Tegelijkertijd geven leraren aan dat niet alle vakken zich ervoor lenen om op elkaar aan te sluiten. Zo is het moeilijk om vakken als rekenen en taal aan te laten sluiten op andere vakken, terwijl vakken als geschiedenis, aardrijkskunde en NLT eenvoudiger zijn om op elkaar aan te laten sluiten.

Een belangrijke factor om vakken op elkaar aan te kunnen laten sluiten is volgens veel leraren dat er thematisch wordt gewerkt. Een andere belangrijke factor om vakoverstijgend te werken is volgens leraren dat dit op scholen wordt gestimuleerd en dat een groot deel van de leraren het belang van vakoverstijgend werken onderschrijft.

Veel leraren geven aan dat **commercieel leermateriaal** beperkt bijdraagt aan het creëren van afstemming tussen vakken. Dit is opvallend, gezien het belang dat er aan vakoverstijgend werken wordt gehecht door leraren. Wanneer de analyse wordt uitgesplitst naar onderwijssector of betrokkenheid bij het programma IOL, dan blijven de beelden grotendeels gelijk. Een reden voor deze lage beoordeling van commercieel leermateriaal aan afstemming tussen vakken ligt in de ervaring dat methoden vaak weinig thematisch werken, terwijl een reden om vakoverstijgend te werken het thematische werken is. Daardoor is het met commercieel leermateriaal lastig om afstemming te vinden tussen verschillende vakken en maken leraren vaak (aanvullend) gebruik van open materiaal om bijvoorbeeld met meerdere vakken tegelijkertijd aan één thema te werken. Daarnaast geven leraren aan dat de methode vaak strak in elkaar zit en is opgebouwd rondom de leerdoelen, waardoor er weinig ruimte en tijd is om van de methode af te wijken. Hierdoor is er geen of weinig tijd en ruimte om vakoverstijgend te werken, wanneer men vasthoudt aan de methoden.

Voorbeeld: Een leraar op een basisschool in een wijk met veel leerlingen met een migratieachtergrond, vertelt hoe belangrijk het is om taal (NT2) een centrale rol te geven in alle vakken. Door thema's in meerdere vakken terug te laten komen, wordt taalontwikkeling versterkt en krijgen leerlingen meer houvast. In de praktijk blijkt dit echter lastig uitvoerbaar, omdat er binnen de school gewerkt wordt met vijf verschillende methoden die ieder hun eigen opbouw, terminologie en leerlijn volgen. Deze methoden zijn vaak strak opgebouwd rond specifieke leerdoelen en bieden weinig ruimte voor flexibiliteit of thematische benadering. Daardoor is het voor leraren ingewikkeld om vakken goed op elkaar af te stemmen, zelfs als de behoefte en het didactische belang duidelijk aanwezig zijn. Het vraagt veel tijd en creativiteit van leraren om hierin hun eigen lijn te trekken, wat in de praktijk vaak niet haalbaar is.

Daarentegen geven leraren aan dat **open en overig vrij beschikbaar leermateriaal** iets meer bijdraagt aan de afstemming tussen vakken, vergeleken met commercieel leermateriaal. Vooral binnen het speciaal onderwijs wordt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal op dit gebied als erg positief ervaren. Volgens deze leraren kan open en overig vrij beschikbaar leermateriaal gebruikt worden om de koppeling tussen verschillende vakken te vinden. Tegelijkertijd geven veel leraren aan dat ze open en overig vrij beschikbaar leermateriaal *niet* gebruiken om vakken op elkaar aan te laten sluiten. Zij geven bijvoorbeeld aan dat ze zelf een draai moeten geven aan methoden om vakken te kunnen integreren, hiervoor gebruiken zij geen open en overig vrij beschikbaar leermateriaal.

Voorbeeld: een leraar in het primair onderwijs werkt met een taalmethode waarin elk thema eindigt met ontwikkelen van een bepaald taalproduct, zoals het maken van een podcast. Bij het ontwikkelen van deze taalproducten probeert de leraar verbinding te zoeken met thema's die op datzelfde moment worden behandeld bij het vak wereldoriëntatie. Dit is een vorm van vakoverstijgend werken, maar hier wordt niet direct open leermateriaal voor gebruikt. Wel wordt er materiaal ontwikkeld.

Wel geven veel leraren aan dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal potentieel kan bijdragen aan vakoverstijgend werken. Waar sommige leraren open en overig vrij beschikbaar leermateriaal gebruiken om vakoverstijgend te werken, geven sommige leraren aan dat er aan bepaalde voorwaarden moet worden voldaan om dit toe te kunnen passen. Zij geven aan dat leraren tijd en ruimte moeten krijgen om vakken op elkaar aan te laten sluiten en dat alle leraren in een school hier het belang van in moeten zien.

Een opvallende bevinding is dat leraren die niet betrokken zijn bij het programma IOL kritischer zijn over de bijdrage van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal aan het creëren van samenhang tussen vakken dan leraren die wel bij het programma betrokken zijn. Deze laatste groep ziet juist duidelijk de meerwaarde van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal voor het bevorderen van samenhang tussen vakken. Het lijkt erop dat juist die afstemming tussen de vakken voor sommige geïnterviewde leraren een belangrijke motivator was om mee te doen met het programma. Dat zou te maken kunnen hebben met de tijdsinvestering die gemoeid is met het ontwikkelen van dit soort vormen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal.

Voorbeeld: een leraar in het voortgezet onderwijs ontwikkelt en gebruikt open leermateriaal om de rekenmethodiek, die in verschillende vakken wordt gebruikt, op elkaar aan te laten sluiten. Door rekenen in vakken als economie, wiskunde en natuurkunde op dezelfde, herkenbare manier aan te bieden, begrijpen leerlingen het rekenen sneller en kunnen ze een hoger niveau aan. Dit vraagt afstemming met de andere vakgroepen, en het aanpassen van oefenopgaven bij de verschillende vakken. De leraren van meerdere vakgroepen kiezen er samen voor om de commerciële methode wel te gebruiken voor de uitleg, maar niet voor de opgaven, en in plaats daarvan samen nieuwe opgaven te ontwikkelen, die aansluiten bij de gekozen rekenmethodiek.

Voorbeeld: een leraar aardrijkskunde werkt samen met een leraar Duits om deze vakken op elkaar aan te laten sluiten. Ze laten leerlingen een brochure ontwikkelen voor een fictieve vakantie. De leerlingen moeten voor een bepaalde streek in Duitsland zoeken naar hotels, vervoer, uitjes en natuurgebieden. Vervolgens schrijven ze de gehele brochure in het Duits. Deze manier van het combineren van vakken hebben ze zelf ontwikkeld.

Inzichten

Veel leraren vinden het belangrijk dat er afstemming is tussen verschillende vakken, omdat lesstof dan meer gaat leven. **Commercieel leermateriaal** draagt volgens veel leraren beperkt bij aan het creëren van deze afstemming, **open en overig vrij beschikbaar leermateriaal** draagt hier iets meer aan bij. Om ervoor te zorgen dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal daadwerkelijk kan zorgen voor een koppeling tussen vakken, is het belangrijk dat alle leraren op een school de toegevoegde waarde van vakoverstijgend werken inzien, en de betreffende vakken moeten zich hiervoor lenen.

3.4 Reflectie

De hypothese vanuit de Theory of Change stelt dat een toename in de beschikbaarheid van kwalitatief hoogwaardig open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, gecombineerd met meer (her)gebruik ervan en groeiende kennis en expertise binnen schoolteams, bijdraagt aan hogere onderwijskwaliteit. Deze hogere kwaliteit komt volgens de theorie tot uiting in beter aansluiten bij de leerling, het versterken van didactische vaardigheden en vakoverstijgend werken.

De resultaten bevestigen dit beeld deels. Wat betreft het aansluiten bij het leerniveau, de voorkennis en de context van leerlingen, geven veel leraren aan dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal hen helpt om lessen aan te passen aan verschillende leerbehoeften. Dit vergroot de motivatie en betrokkenheid van leerlingen. Tegelijkertijd blijkt dat het zoeken naar geschikt materiaal en het aanpassen ervan veel tijd kost. Hierdoor blijft de praktische toepassing van dit potentieel in de klas soms beperkt.

Als het gaat om het versterken van didactische vaardigheden, zien we dat vooral ervaren leraren de vrijheid benutten die open en overig vrij beschikbaar leermateriaal biedt om hun onderwijs creatiever en persoonlijker vorm te geven. Voor minder ervaren leraren kan het gebrek aan

structuur of begeleiding juist belemmerend werken. Hieruit blijkt dat het effect mede afhangt van ervaring en vertrouwen in eigen didactisch handelen. Structurele ondersteuning in de vorm van collegiale samenwerking of professionele ontwikkeling is nodig om dit potentieel breder te realiseren.

Ten aanzien van vakoverstijgend onderwijs wordt het beeld diffuser. Bijna alle leraren onderschrijven het belang van vakoverstijgend werken, maar geven aan dat het daadwerkelijk verbinden van vakken met behulp van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal in de praktijk zelden gebeurt. Dit komt vooral door tijdgebrek en het ontbreken van gedeeld eigenaarschap binnen teams. Waar dit wél georganiseerd is – zoals in IOL-trajecten – zien we dat vakoverstijgend werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal daadwerkelijk meerwaarde heeft voor leerlingen.

Samenvattend ondersteunen de resultaten de hypothese uit de Theory of Change grotendeels, maar maken ze ook duidelijk dat het realiseren van onderwijskwaliteit via open en overig beschikbaar leermateriaal geen vanzelfsprekend gevolg is van beschikbaarheid. Tijd, gedeeld eigenaarschap, en teamgerichte expertiseontwikkeling zijn essentiële voorwaarden om deze potentie duurzaam te benutten.

HOOFDSTUK 4

Aantrekkelijkheid van het beroep als leraar

In dit hoofdstuk gaan we in op de inzichten die zijn verkregen rondom onderzoeksvraag 2 'in hoeverre draagt het werken met open leermateriaal bij aan de aantrekkelijkheid van het beroep volgens leraren?' We doen dit door in te zoomen op de verschillende deelvragen.

We beantwoorden de deelvragen die onder deze onderzoeksvraag vallen op dezelfde manier als de deelvragen in het vorige hoofdstuk. We starten met de hypothese die we uit de Theory of Change hebben gehaald. Vervolgens geven we weer wat de specifieke vraagstelling tijdens de interviews en focusgroepen is geweest. Daarna koppelen we de inzichten uit de interviews en focusgroepen over de betreffende deelvraag terug.

4.1 Autonomie en regie

Hypothese:

Leraren ervaren meer **autonomie** en **regie** door de bredere rol van leraar.

Autonomie

Op de vraag 'in hoeverre mag u zelf de keuze maken welk leermateriaal u gebruikt?' geven leraren aan dat zij over het algemeen veel ruimte ervaren om hierin hun eigen keuzes te maken. Deze vrijheid wordt breed gedragen, ongeacht de onderwijssector waarin men werkzaam is. Vooral leraren in het speciaal- en voortgezet onderwijs benoemen dat zij veel autonomie hebben in de keuze van leermaterialen. Een vergelijkbaar beeld komt naar voren bij de vraag 'in hoeverre ervaart u meer autonomie door het gebruik van open leermateriaal?'. Leraren geven aan, ongeacht de onderwijssector, dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bijdraagt aan hun gevoel van autonomie.

Voorbeeld: een leraar ervaart binnen de school voldoende ruimte om zelf keuzes te maken in lesinhoud en werkvormen. Wanneer het lesboek volgens hem onvoldoende overzicht of samenhang biedt, ontwikkelt hij eigen schema's die meer structuur aanbrengen. Deze schema's zorgen voor een logischere opbouw van de lesstof, waardoor leerlingen beter begrijpen hoe de onderdelen met elkaar samenhangen.

Leerlingen vullen de schema's zelfstandig in met behulp van het boek. Zo weten ze precies waar ze in het boek moeten zijn om de juiste volgorde te volgen. Hoewel de eindtermen richtinggevend zijn, bepaalt de leraar zelf hoe hij deze bereikt. Binnen de visie van de school wordt instructie breed geïnterpreteerd, wat ruimte biedt voor een persoonlijke invulling van het onderwijs.

Leraren die betrokken zijn bij het programma IOL geven aan zich iets vrijer te voelen in hun keuzes dan collega's die dat niet zijn en ervaren dan ook meer autonomie. Een verklaring hiervoor is dat leraren die betrokken zijn bij het programma IOL vaak op scholen werken waar zij tijd en ruimte krijgen om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te ontwikkelen en gebruiken. Veel leraren geven dan ook aan dat de mate waarin zij autonomie ervaren sterk afhankelijk is van hoeveel tijd en ruimte zij krijgen van hun school om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te gebruiken. Hier zit een spanning met het gebruik van commercieel leermateriaal, omdat leerlingen elk jaar aan bepaalde leerdoelen moeten voldoen. De methode biedt gestructureerd leermateriaal aan dat ervoor zorgt dat deze leerdoelen worden behaald en daarom wordt op sommige scholen veel waarde aan het gebruik van commercieel leermateriaal gehecht. Hierdoor krijgen leraren weinig ruimte om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te gebruiken.

Wat betreft leeftijd zijn er lichte verschillen zichtbaar, maar ook hier overheerst het gevoel van keuzevrijheid. Met name leraren tussen de 30 en 40 jaar geven aan veel ruimte te ervaren om zelf te bepalen welk materiaal zij inzetten in hun lessen. Veel leraren geven aan dat het afhankelijk is van de ervaring en het zelfvertrouwen van leraren in hoeverre zij open en overig vrij beschikbaar leermateriaal gebruiken. Commercieel leermateriaal biedt immers houvast, omdat het leidt tot het behalen van de leerdoelen. Hoe meer ervaring een leraar heeft, hoe eenvoudiger het voor hem of haar is om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te gebruiken om dezelfde leerdoelen te behalen.

Voorbeeld: Een leraar in het voortgezet onderwijs ontwikkelde zelf leermateriaal over de handelstarieven die president Trump van de Verenigde Staten instelde, aanvullend op de methode, waarin het toevallig ook over tarieven ging. Hij startte de les met een actueel nieuwsbericht, formuleerde zelf een probleemstelling en stelde op basis van open bronnen (zoals grafieken, artikelen en beleidsstukken) een opdracht samen waarin leerlingen moesten onderzoeken wat de economische gevolgen waren. Door eigen keuzes te maken in inhoud, bronnen en werkvorm – passend bij zijn didactische visie op activerend en contextgericht onderwijs – kon de leraar de les nauw laten aansluiten bij de actualiteit én de leefwereld van zijn leerlingen.

Regie

Uit de vraag 'in hoeverre maakt u zelf een bewuste afweging in welk leermateriaal u gebruikt?', blijkt dat leraren actief en bewust nadenken over het leermateriaal dat zij inzetten in hun lessen. Deze afweging is voor velen een vanzelfsprekend onderdeel van hun onderwijspraktijk.

Wat naar voren komt is dat leraren die betrokken zijn bij het programma IOL vaker aangeven dat ze bewust kiezen voor hun leermiddelen. Een verklaring hiervoor zou kunnen liggen in het feit dat leraren die betrokken zijn bij het programma IOL meer tijd en ruimte krijgen om kwalitatief goed materiaal te zoeken en te selecteren. Leraren die niet betrokken zijn bij het programma IOL moeten dit doen in de reguliere tijd die ze krijgen om een les voor te bereiden, wat betekent dat zij beperkte tijd hebben om leermateriaal bewust te bekijken en selecteren. Veel leraren geven aan dat het veel tijd kost om geschikt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te selecteren, omdat er vaak veel beschikbaar is. Als zij bijvoorbeeld een video zoeken over een bepaald thema, is het belangrijk dat zij de video zelf bekijken, voordat ze beoordelen of het bruikbaar is in de lessen. Leraren hebben hier niet altijd voldoende tijd voor en zij geven dan ook aan dat tijdsdruk een rol speelt in het bepalen of er gebruik wordt gemaakt van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. De tijd die zij hebben om leermateriaal te selecteren kan volgens hen een beperkende factor zijn voor het bewust selecteren hiervan. Dit neemt niet weg dat deze leraren bewust nadenken over welk leermateriaal zij gebruiken.

Wat betreft leeftijd valt op dat zowel jongere als oudere onderwijsprofessionals bewust omgaan met hun materiaalkeuze, al lijkt ervaring hierin een rol te spelen. Vooral onder de meer ervaren leraren is er sprake van een grotere overtuiging dat goed gekozen leermateriaal essentieel is voor het onderwijs. Meer ervaren leraren kunnen vaak beter en sneller inschatten wat wel en niet werkt in de praktijk. Door de jaren heen hebben zij een stevig referentiekader opgebouwd, waarmee zij de kwaliteit en bruikbaarheid van de leermiddelen kunnen beoordelen.

Een vergelijkbaar beeld komt naar voren bij de vraag 'in hoeverre helpt de beschikbaarheid van open leermateriaal u bij het zelf maken van een bewuste afweging in welk leermateriaal u gebruikt?'. Leraren geven aan dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal hen ondersteunt bij het maken van bewuste keuzes. Vooral in het speciaal onderwijs wordt benadrukt dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal helpt om beter af te stemmen op de behoeften van leerlingen en ook in het voortgezet onderwijs wordt deze ondersteuning duidelijk ervaren.

Deze bevindingen laten zien dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal niet alleen bijdraagt aan de inhoudelijke kwaliteit van de lessen, maar ook aan het vermogen van leraren om weloverwogen keuzes te maken.

Voorbeeld: een leraar geschiedenis in het voortgezet onderwijs geeft aan veel vrijheid te ervaren in het maken van keuzes, doordat er in zijn vakgebied een grote hoeveelheid open leermateriaal beschikbaar is. Hij maakt een bewuste keuze welk leermateriaal hij gebruikt tijdens zijn lessen, omdat hij uit deze grote hoeveelheid het beste leermateriaal moet selecteren. De leraar moet in drie jaar tijd de gehele geschiedenis leren aan zijn leerlingen, waardoor hij scherpe keuzes moet maken in welke onderwerpen hij uitgebreid behandelt en welke niet. De beschikbaarheid van open leermateriaal helpt bij het maken van deze keuze.

Inzichten

Leraren hebben over het algemeen veel vrijheid in welk leermateriaal zij kiezen. De beschikbaarheid van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal versterkt dit gevoel van autonomie. Daarnaast maken leraren bewust afwegingen in hun materiaalkeuze. Ze beoordelen hun materiaal op basis van verschillende factoren en de beschikbaarheid van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ondersteunt hen hierin. Het gevoel van vrijheid om zelf leermateriaal te selecteren, dat past bij de leerlingen én de leraar, draagt positief bij aan het werkplezier van de leraar.

Leraren die betrokken zijn bij het programma IOL ervaren meer autonomie en regie, omdat zij meer tijd en ruimte krijgen om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te ontwikkelen en te gebruiken, dan leraren die niet betrokken zijn bij het programma. Daarnaast speelt ervaring een rol. Meer ervaren leraren voelen zich vrijer en zekerder in het maken van keuzes en het beoordelen van de kwaliteit van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal.

4.2 Professionele groei

Hypothese:

Leraren ervaren meer **persoonlijke uitdaging en professionele groei** door de nieuwe kennis en vaardigheden die zij ontwikkelen door het werken met open leermateriaal.

Op de vraag 'in hoeverre ondersteunt leermateriaal u in uw professionele groei?' geven leraren verschillende antwoorden. Hoewel een deel van de leraren aangeeft dat leermateriaal bijdraagt aan hun professionele ontwikkeling, zijn er ook groepen die dit effect minder sterk ervaren.

Binnen de verschillende onderwijssectoren zijn duidelijke verschillen zichtbaar. Leraren in het speciaal onderwijs geven aan dat leermateriaal hen ondersteunt in hun groei, terwijl leraren in het voortgezet onderwijs hier neutraler tegenover staan. In het primair onderwijs ligt de ervaring daar tussenin, leraren ervaren redelijke ondersteuning, maar niet in sterke mate. Een verklaring zou kunnen zijn dat leraren in het speciaal onderwijs meer gebruik moeten maken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal om aan te kunnen sluiten bij de diversiteit van de doelgroep die zij lesgeven, waardoor deze leraren hun kennis en vaardigheden ontwikkelen.

Als er wordt gekeken naar de betrokkenheid bij het programma IOL, blijkt dat leraren die hierbij betrokken zijn vaker vinden dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bijdraagt aan hun professionele ontwikkeling dan collega's die daar niet bij betrokken zijn. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat leraren die betrokken zijn bij het programma IOL zelf open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ontwikkelen, en hier ook de tijd en ruimte voor krijgen. Hierdoor zijn zij actief bezig met het ontwikkelen van nieuwe vormen om lesstof over te brengen, waardoor zij zich ontwikkelen.

Voorbeeld: een leraar geeft aan dat hij ervaart dat het gezamenlijk actief (open) leermaterialen gebruiken en aanpassen, en dit actief met elkaar te delen, zorgt voor een continue uitwisseling van ideeën en methoden, wat bijdraagt aan hun professionele ontwikkeling. Een voorbeeld hiervan is een leraar die gebruikmaakt van materiaal ontwikkeld door collega's voor vakken zoals drama en burgerschap, waardoor ze nieuwe werkvormen kan toepassen in minder vertrouwde vakgebieden. Maar er zijn ook voorbeelden van leraren in het basisonderwijs die dit actief in hun bouw doen, en daardoor met z'n allen veel beter in control zijn van hun onderwijs.

Een deel van de leraren dat niet betrokken is bij het programma IOL ervaart ook professionele groei door het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Door gebruik te maken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal worden de leraren gestimuleerd om na te denken over de manier waarop zij de lesstof overbrengen aan leerlingen en de manier waarop zij lesgeven. Daarnaast moet het open en overig vrij beschikbaar leermateriaal beoordeeld worden en daarom moeten leraren kritisch kijken naar welk materiaal zij wel of niet gebruiken en over wat voor type materiaal goed aansluit bij de leerlingen. Dit zorgt voor professionele groei.

Voorbeeld: een leraar die gebruikmaakt van open leermateriaal durft meer te experimenteren. Waar een methode vaak vaste paden volgt, biedt open leermateriaal ruimte om af te wijken en beter aan te sluiten bij de interesses van leerlingen. Ook stimuleert het een nieuwsgierige en kritische houding. Door nieuwe dingen uit te proberen en soms fouten te maken, ontstaat er professionele groei. Het gebruik van open leermateriaal draagt zo niet alleen bij aan de leerlingen maar ook aan de leraar als professional.

Open en overig vrij beschikbaar leermateriaal zorgt er ook voor dat leraren voelen dat ze fouten mogen maken. Het materiaal is gratis, dus als een bepaalde les toch niet blijkt te werken dan kan de stof de volgende les op een andere manier worden aangeboden, die wel werkt. Ook dit helpt leraren om zich te ontwikkelen.

Tot slot verbreden leraren door het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal hun kennis over en ervaring met het gebruiken van verschillende typen leermateriaal. Hierdoor groeien zij als leraar.

Voorbeeld: een leraar in het voortgezet onderwijs erkent dat je als leraar niet overal expert in kunt zijn. Volgens deze leraar is het daarom belangrijk om samen te werken met collega's en om bestaande materialen te gebruiken. Deze leraar gebruikt voor de vakken drama en burgerschap lessenseries die een collega heeft ontworpen als handvatten voor haar eigen lessen, waardoor ze nieuwe werkvormen toe kan passen in minder vertrouwde vakgebieden.

Wat betreft leeftijd valt op dat jongere (startende) leraren, met name onder de 30 jaar, vaker aangeven dat leermateriaal hen ondersteunt in hun groei. Naarmate de leeftijd toeneemt, lijkt deze ervaring af te nemen en geven leraren aan minder ondersteuning te ervaren vanuit het leermateriaal. Leraren uit deze laatste categorie geven aan dat zij te lang voor de klas staan om nog te groeien als professional. Zij geven aan goed te weten op welke manier de stof het beste overgebracht kan worden. Open en overig vrij beschikbaar leermateriaal werkt daarin bevestigend, maar zorgt er niet voor dat deze leraren zich ontwikkelen.

Inzichten

In hoeverre leraren vinden dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bijdraagt aan hun professionele groei, verschilt per leraar. Vooral leraren in het speciaal onderwijs en leraren die betrokken zijn bij het programma IOL ervaren dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bijdraagt aan hun professionele ontwikkeling. Door het selecteren, beoordelen en aanpassen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal worden zij gestimuleerd om kritisch na te denken over hun didactiek en lesinhoud. Dit proces draagt bij aan het ontwikkelen van nieuwe vaardigheden en inzichten. Ook het feit dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ruimte biedt om te experimenteren, omdat het gratis is, verlaagt de drempel om nieuwe dingen uit te proberen, wat persoonlijke groei bevordert. Jongere leraren ervaren vaker dat leermateriaal bijdraagt aan hun ontwikkeling, terwijl meer ervaren leraren aangeven dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal hun bestaande werkwijze bevestigt, maar minder bijdraagt aan verdere groei.

4.3 Werkplezier

Hypothese:

Leraren ervaren meer **werkplezier/teams spirit** door samen te werken met collega's binnen en/of buiten de school aan de ontwikkeling of implementatie van open leermateriaal.

Op de vraag 'in hoeverre draagt leermateriaal bij aan uw werkplezier?' geven leraren aan dat leermateriaal over het algemeen een positieve invloed heeft op hoe zij hun werk ervaren. De meerderheid van de geïnterviewde leraren is het (helemaal) eens met de stelling dat leermateriaal bijdraagt aan werkplezier. Dit geldt voor leraren in alle leeftijdscategorieën.

Dit wijst erop dat (open) leermateriaal niet alleen functioneel is, maar ook motiverend werkt in de dagelijkse onderwijspraktijk. Dit komt bijvoorbeeld doordat leraren door het gebruiken of ontwikkelen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal hun creativiteit kwijt kunnen, hun lessen persoonlijker kunnen maken en meer variatie in hun werk kunnen aanbrengen. Leraren krijgen door het ontwikkelen en gebruiken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal de mogelijkheid om na te denken over wat de leerlingen belangrijk vinden en wat hen aanspreekt, en ze kunnen eigen inzichten en ideeën hierbij gebruiken. Dit geeft een gevoel van autonomie en het werkt inspirerend om op deze manier bezig te zijn met de inhoud van een vak. Dit zorgt voor meer werkplezier.

Voorbeeld: een leraar op de basisschool heeft met behulp van online leermateriaal platforms een les ontwikkeld waarin breuken worden uitgelegd met pannenkoeken. De leraar gaf aan hier veel energie van te krijgen, omdat de kinderen hier erg enthousiast van worden. Het enthousiasme van de kinderen om te leren vergroot het werkplezier van de leraar.

Daarnaast geven veel leraren die open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ontwikkelen aan dat het energie geeft als ze zien dat collega's gebruik maken van hun open en overig vrij beschikbaar leermateriaal en hier enthousiast van worden. Dit werkt aanstekelijk, motiveert hen om meer materiaal te maken en leraren geven aan dat dit bevorderlijk is voor de samenwerking binnen teams. Daarnaast geven veel leraren aan dat zij energie krijgen van het enthousiasme van de leerlingen dat ontstaat door het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Leraren gebruiken open en overig vrij beschikbaar leermateriaal om hun leerlingen te motiveren en de lessen voor hen aantrekkelijker te maken. Als dit werkt geeft dit energie. Bovendien werkt enthousiasme aanstekelijk. Als een leraar enthousiast is over het leermateriaal is de kans groter dat leerlingen ook enthousiast worden. Tot slot geven leraren aan dat de relatie met leerlingen beter wordt doordat de lessen persoonlijker zijn. De leraren kunnen hierdoor beter aansluiten op de (individuele) behoeften van leerlingen. Doordat de relatie tussen de leraar en de leerlingen verbetert, wordt het werkplezier groter.

Wanneer de resultaten worden uitgesplitst naar onderwijssector dan vallen geen grote verschillen op. In alle sectoren wordt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal gezien als een waardevolle factor die bijdraagt aan het werkplezier. De geïnterviewde leraren uit het gespecialiseerd onderwijs zijn het meest positief.

Voorbeeld: een leraar in het voortgezet onderwijs kijkt elk jaar met zijn leerlingen een documentaire van David Attenborough. Daarna gaan de leerlingen een actieplan maken over duurzaamheid en klimaatverandering. Vervolgens gaan de leerlingen hun actieplan op hun eigen manier vormgeven. Dit kan bijvoorbeeld door een podcast of video te maken of door een speech te houden. Deze manier van open leermateriaal gebruiken werkt inspirerend.

Als we kijken naar de groep leraren die betrokken is bij IOL ten opzichte van de groep die hier niet bij betrokken is, blijkt dat leraren die betrokken zijn bij IOL over het algemeen iets positiever zijn over de bijdrage van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal aan hun werkplezier. Dit zou verklaard kunnen worden door de tijd en ruimte die deze leraren krijgen om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te ontwikkelen en te gebruiken. Uit de interviews blijkt namelijk dat het veel tijd kost om kwalitatief goed open en overig vrij beschikbaar leermateriaal te vinden. Als een leraar geen tijd of ruimte heeft om te zoeken naar goed open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, verhoogt dit de werkdruk, wat een negatieve invloed kan hebben op het werkplezier.

Een overzicht of platform waarin kwalitatief goed open en overig vrij beschikbaar leermateriaal wordt gepresenteerd zou hier een oplossing voor kunnen bieden.

Inzichten

Leraren ervaren het ontwikkelen en gebruiken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal als inspirerend en motiverend, onder andere doordat het ruimte biedt voor creativiteit, persoonlijke invulling en het beter afstemmen op de behoeften van leerlingen. Dit verhoogt het enthousiasme van de leraar en werkt aanstekelijk op leerlingen, maar ook op collega's. Dit is bevorderlijk voor de samenwerking tussen leraren. Bovendien zorgt een persoonlijker aanpak, die mogelijk wordt gemaakt door open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, voor een betere relatie met de leerlingen. Dit draagt bij aan het werkplezier.

4.4 Reflectie

De hypothese vanuit de Theory of Change stelt dat toenemende kennis en expertise over open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, en een toename in het (her)gebruik hiervan, een positieve bijdrage levert aan de aantrekkelijkheid van het leraarsberoep, door meer ervaren autonomie en regie, professionele groei en werkplezier.

De resultaten bevestigen dit beeld gedeeltelijk. Leraren ervaren inderdaad dat open en overig vrij beschikbaar leermateriaal hun autonomie vergroot, doordat zij meer keuzevrijheid en regie hebben over wat zij inzetten in hun lessen. Dit is echter mede afhankelijk van randvoorwaarden, zoals tijd en ruimte vanuit de school om hiermee te werken. Zonder die ruimte kan de keuzevrijheid eerder theoretisch dan praktisch zijn.

Qua professionele groei zien we dat vooral leraren die betrokken zijn bij programma's zoals IOL of die zelf actief open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ontwikkelen, deze groei expliciet ervaren. Voor anderen is dit effect minder evident en meer gekoppeld aan eigen motivatie, ervaring en de mate waarin open en overig vrij beschikbaar leermateriaal daadwerkelijk bijdraagt aan hun didactische ontwikkeling.

Bij werkplezier laat het onderzoek een duidelijk positief verband zien. Het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal geeft leraren energie, ruimte voor creativiteit en betere verbinding met leerlingen. Hier komt de potentie van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal het sterkst naar voren.

Samenvattend ondersteunt het onderzoek de hypothese grotendeels, maar benadrukt het ook dat structurele ondersteuning en tijd essentieel zijn om de positieve effecten van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal op het beroep van leraar duurzaam en breed te realiseren.

HOOFDSTUK 5

Conclusie

Aan de hand van de interviews en focusgroepen kan geconcludeerd worden dat het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bijdraagt aan de onderwijskwaliteit en aan de aantrekkelijkheid van het beroep als leraar. Per hoofdvraag vatten we de belangrijkste bevindingen samen om tot de conclusie te komen.

5.1 Conclusies

1. *In hoeverre draagt het werken met open leermateriaal bij aan de onderwijskwaliteit volgens leraren?*

Het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal helpt leraren om beter aan te sluiten bij de voorkennis, het leerniveau en de context van hun leerlingen. Door de flexibiliteit en aanpasbaarheid van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal zijn zij in staat om hun lessen beter af te stemmen op de diverse behoeften binnen een klas. Dit leidt tot meer motivatie bij leerlingen en uiteindelijk tot betere leerresultaten.

Daarnaast stelt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal leraren in staat om hun didactische vaardigheden beter tot uiting te laten komen. Ze kunnen hun lessen creatiever en persoonlijker vormgeven. Tot slot draagt het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bij aan vakoverstijgend onderwijs, mits de betreffende vakken zich hiervoor lenen, alle leraren het belang van vakoverstijgend werken inzien en hier gezamenlijk in investeren. Dit geldt voor zowel het primair als voor het voortgezet onderwijs.

Het zoeken naar kwalitatief goed en passend open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kan tijdrovend zijn en veel vragen van leraren. Dit vormt een belangrijke drempel om open en overig vrij beschikbaar leermateriaal regelmatig en structureel te gebruiken. Daardoor is gerichte ondersteuning en samenwerking binnen en tussen scholen, en tussen scholen en ontwikkelaars, cruciaal.

2. *In hoeverre draagt het werken met open leermateriaal bij aan de aantrekkelijkheid van het beroep volgens leraren?*

Het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal draagt ook bij aan de aantrekkelijkheid van het beroep volgens leraren. Open en overig vrij beschikbaar leermateriaal ondersteunt hen bij het creatief en persoonlijk invullen van het onderwijs en stelt hen in staat om bewuste keuzes te maken in welk leermateriaal zij aanbieden. Dit draagt bij aan het gevoel van autonomie en regie.

Daarnaast draagt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bij aan de professionele ontwikkeling van leraren. Dit geldt met name voor de leraren die betrokken zijn bij het programma IOL.

Deze leraren krijgen tijd en ruimte om leermateriaal te ontwikkelen, wat bijdraagt aan hun groei. Ook leraren die niet betrokken zijn bij het programma IOL maken professionele groei door als gevolg van het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Dit geldt met name voor minder ervaren leraren.

Veel leraren ervaren het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal als inspirerend en motiverend. Het stimuleert hen om creatief na te denken en een persoonlijke draai aan het onderwijs te geven. Dit verhoogt het enthousiasme van leraren en daardoor ook van leerlingen. Daarnaast helpt het om de relatie met leerlingen te versterken, wat voor meer werkplezier zorgt.

Samenvattend

Open en overig vrij beschikbaar leermateriaal draagt volgens leraren bij aan zowel de kwaliteit van het onderwijs als aan de aantrekkelijkheid van het beroep. Met behulp van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kunnen leraren hun onderwijs afstemmen op (verschillende) behoeften van leerlingen, hun didactische vaardigheden benutten en zich professioneel ontwikkelen. Ook draagt open en overig vrij beschikbaar leermateriaal bij aan het werkplezier. Om het potentieel van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal volledig te benutten is het belangrijk dat leraren voldoende tijd, ruimte en ondersteuning krijgen, en dat er binnen teams structureel aandacht is voor het gezamenlijk zoeken, beoordelen en ontwikkelen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal van goede kwaliteit

5.2 Aanbevelingen

In dit onderzoek hebben we enkel gekeken naar de samenhang tussen open en overig vrij beschikbaar leermateriaal en onderwijskwaliteit en werkplezier. Hieruit blijkt dat de veronderstelde relaties in de Theory of Change grotendeels lijken te kloppen. Je zou dus kunnen zeggen dat er potentie zit in het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal (en dat blijkt want bijna elke leraar in dit onderzoek gebruikt het), en dat het logisch is om de kwaliteit en toepassingen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal een 'impuls' te geven. De focus van dit onderzoek lag nadrukkelijk niet op de obstakels die leraren ondervinden bij het gebruik van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal, en ook niet op de rol van het programma IOL hierbij. Toch hebben we hier in de gesprekken wel beelden over opgevangen. Op basis van deze beelden en de conclusies doen wij de volgende aanbevelingen. De eerste zijn gericht op scholen:

- Bied leraren structureel tijd en ruimte voor het zoeken, aanpassen en ontwikkelen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Dit is een veelgehoorde randvoorwaarde die leraren benoemen om de potentie van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal in de praktijk waar te maken. Daarbij is het van belang om ook aandacht te hebben voor het stimuleren van het hergebruik van ontwikkeld leermateriaal, zowel binnen als buiten de school
- Investeer in professionalisering en ondersteuning, bijvoorbeeld via trainingen of coaching, zodat leraren hun vaardigheden in het selecteren en ontwerpen van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal kunnen versterken. Dit is belangrijk omdat niet alle leraren zich hier even zeker of competent in voelen. Ook de combinatie van open materiaal met commercieel materiaal verdient daarbij aandacht, omdat veel leraren in de praktijk beide inzetten.
- Stimuleer samenwerking en kennisdeling, bijvoorbeeld door tijd en faciliteiten te bieden voor intervisie en gezamenlijke leermaterialenontwikkeling. Uit de gesprekken blijkt dat samenwerking motiveert, inspireert en bijdraagt aan kwaliteitsverbetering. Het zichtbaar en toegankelijk maken van ontwikkelde materialen vergroot bovendien de kans op hergebruik door collega's.
- Formuleer en deel een heldere visie op vakoverstijgend werken en de rol van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal daarin. Leraren geven aan dat vakoverstijgend werken kansen

biedt, maar alleen goed van de grond komt als hier breed draagvlak en richting voor is. Hier ligt ook een opdracht voor de schoolleiding om actief sturing te geven op samenwerking en samenhang in het curriculum.

- Zorg voor maatwerkondersteuning, met extra begeleiding voor minder ervaren leraren of leraren die minder vertrouwd zijn met het werken met open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Deze groep geeft aan hier het meest baat bij te hebben om drempels te overwinnen. Overweeg ook om interne experts aan te wijzen of te scholen, zodat er ondersteuning op maat beschikbaar is.

Ook weer met dezelfde disclaimer, leiden deze aanbevelingen op schoolniveau ook tot aanbevelingen voor het programma IOL:

- Investeer in de ontwikkeling en borging van kwalitatieve collecties van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Het aanbieden van goed samengestelde, thematisch opgebouwde collecties – met duidelijke didactische samenhang en bruikbaarheid voor de praktijk – kan het zoeken en toepassen van materiaal aanzienlijk vergemakkelijken. Tegelijkertijd blijkt uit het onderzoek dat de beschikbaarheid van kwalitatief materiaal alléén niet genoeg is. Er is ook aandacht nodig voor ondersteuning, samenwerking, en het ontwikkelen van vaardigheden om materiaal effectief te selecteren, combineren en hergebruiken. Daarover gaan de volgende aanbevelingen:
- Heb aandacht voor veranderkundige ondersteuning. Naast de inhoudelijke kant zou het programma IOL scholen kunnen helpen bij het creëren van draagvlak en structuur rondom open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Bijvoorbeeld door het aanbieden van begeleiding of formats voor het betrekken van teams en leidinggevenden bij het gebruiken van open en overig vrij beschikbaar leermateriaal. Aandacht voor veranderstrategieën en teamontwikkeling is essentieel om het gebruik duurzaam te verankeren.
- Collectieve ontwikkeling en deling stimuleren. Individuele autonomie is waardevol, maar het programma IOL kan leraren ook ondersteunen om materialen samen te ontwikkelen en breed te delen. Denk aan communities, uitwisselingsbijeenkomsten of centrale plekken waar materialen zichtbaar en vindbaar zijn. Het stimuleren van gedeeld eigenaarschap en zichtbaar hergebruik kan hierbij als uitgangspunt dienen.
- Verbeteren van vindbaarheid en combinatiemogelijkheden. Leraren geven aan dat het vinden van geschikt en kwalitatief goed materiaal lastig en tijdrovend is. Ze maken maar beperkt gebruik van landelijke platforms. Het programma IOL kan hier wellicht meer in ondersteunen, bijvoorbeeld met het ontwikkelen van curated themacollecties of door betere zoekfuncties te creëren in Wikiwijs. Ook kan het programma IOL ondersteunen bij het combineren van open en commercieel materiaal door goede voorbeelden of richtlijnen te ontwikkelen.
- Randvoorwaarden benadrukken bij opschaling. Bij verdere opschaling van het programma IOL kan aandacht gevraagd worden voor organisatorische en veranderkundige randvoorwaarden binnen scholen, zoals interne communicatie, ondersteuning door leidinggevenden en het monitoren van gebruik in de praktijk. Daarbij gaat het specifiek om randvoorwaarden om het gebruik van open leermateriaal structureel te faciliteren binnen scholen.

WIJ ZIJN BERENSCHOT, GRONDLEGGER VAN VOORUITGANG

Nederland is continu in ontwikkeling. Maatschappelijk, economisch en organisatorisch verandert er veel. Al ruim 85 jaar volgen wij als adviesbureau deze ontwikkelingen op de voet en werken we aan een vooruitstrevende samenleving. De behoefte om iets fundamenteels te betekenen voor mens en maatschappij zit in onze genen. Met onze adviezen en oplossingen hebben we dan ook actief meegebouwd aan het Nederland van vandaag. Altijd op zoek naar duurzame vooruitgang.

Alles wat we doen, is onderzocht, onderbouwd en vanuit meerdere invalshoeken bekeken. Zo komen we tot gefundeerde adviezen en slimme oplossingen. Die zijn op het eerste gezicht misschien niet altijd de meest voor de hand liggende. Juist deze eigenzinnigheid maakt ons uniek. Daarbij zijn we niet van symptoombestrijding. En gaan pas naar huis als het is opgelost.

Berenschot B.V.

Van Deventerlaan 31-51, 3528 AG UTRECHT
Postbus 8039, 3503 RA UTRECHT
030 2 916 916
www.berenschot.nl